

Bokmeldinger

Francis A. Sullivan, S. J., *Salvation outside the Church? Tracing the history of the Catholic response*, New York: Paulist Press 1992.

Miikka Roukanen, *The Catholic doctrine of non-Christian religions according to the Second Vatican Council*, Leiden: E. J. Brill 1992.

De to bøkene samler seg om den samme tematikk: den romersk-katolske kirkes forståelse av dem som befinner seg utenfor dens grenser. Samtidig er tilnærming og presentasjon så forskjellig at de to bøkene med stort utbytte kan leses parallelt.

Sullivan er selv katolikk og skriver om et problem han har kjempet med i mange år. Hans tilnærming blir derfor en blanding av historisk-systematisk refleksjon og personlig oppgjør med kirken. Roukanen er ikke-katolikk (dosent i dogmatikk i Helsinki) og gir en mer akademisk distansert presentasjon av Det annen Vatikan-konsils lære om ikke-kristne religioner. Begge formidler både kunnskap og forståelse, og gir på hver sin måte verdifulle bidrag til refleksjonen omkring religionsteologien.

Sullivan tar utgangspunkt i en interessant lærestrid i USA: I 1949 anklaget jesuitten Leonard Feeney sin erkebiskop, Richard J. Cushing i Boston, for kjetteri. Erkebiskopen hadde hevdet at jøder og protestanter kunne bli frelst, og Feeney hevdet at dette var en fornektelse av kirkens nedarvede lære om at det ikke er frelse «extra ecclesiam». Cushing på sin side henviste til en lang tradisjon der uttrykket fikk en videre tolkning. Saken endte med det paradoksale resul-

tat: Feeney som holdt på at det ikke finnes frelse utenfor kirken, ble først utstøtt av jesuitterordenen og deretter, med sanksjon av pave Pius XII, ekskommunisert. Han ble senere gjenopptatt i kirken, men oppgav aldri sin bokstavelige tolkning av «extra ecclesiam». På hans grav står ordene: «Extra ecclesiam nulla salus».

Med dette utgangspunkt i sin ordensbrors skjebne, følger Sullivan temaet gjennom kirkehistorien. Samtidig som han beskriver kirkens sterke eksklusivitet i forståelsen av Kristi frelse og av kirken, understreker han hele tiden den universelle visjonen av Guds aktive handling og nærvær utenfor kirken. Boken er forholdtvis lettlest. Beskrivelsen av teologiske hovedtradisjoner, representert ved kirkens lærefedre, går sammen med presentasjon av en rekke mindre kjente teologer. Jesuitene står sentralt i denne presentasjonen, naturlig nok ettersom både den ovennevnte Feeney og fatteren selv er jesuitter. Den siste halvparten av boken dreier seg om utviklingstendenser i det 19. og 20. århundre, med tyngdepunktet i Vatikanum II og utviklingen etter konsilet.

I sin helhet gir boken en velskrevet presentasjon av problematikken, med en konklusjon som vel må sies å være representativ for moderne katolisisme: Den gamle tanken om at det ikke finnes frelse utenfor kirken, må vike for en åpnere holdning: «We cannot be too grateful for the fact that in our day the Catholic Church has found a much better way than this to speak of its own role in the divine economy of salvation.»

Ruokanens bok konsentrerer seg om Det annet Vatikanekonsil, og kan derfor gå langt mer i dybden enn Sullivan. Boken baserer seg på dokumentene fra konsilet, først og fremst *Nostra aetate* (Deklarasjonen om de ikke-kristne religioner), men trekker selsvagt også frem andre relevante dokumenter. Form og innhold er preget av solid faglighet, men unngår det tunge akademiske språk uten at det går på bekostning av klarhet og presisjon. Bakgrunnen for konsildokumentene presenteres i et oversiktlig kapittel om før-konsiliære holdninger. Her får man på noen få sider en forbillidlig oversikt over synspunktene til noen av de toneangivende katolske teologene som var med på å legge grunnen for konsilets holdninger.

Ruokanen konkluderer med å understreke at konsilet ble stående med en forholdsvis moderat forståelse av ikke-kristne religioner, stort sett i tråd med thomistiske tradisjoner. Religionene er ikke som sådan «frelsende» (not in any way salvific, s. 120), men som potensielle lemmer på Kristi legeme kan den enkelte ikke-kristne person bli tatt inn i Guds frelsende *gratia praeveniens* (foregripende nåde). Det er ikke den enkeltes religion, men hans eller hennes implisitte tro som er frelsende. For å få del i nådens fylde må den enkelte innlemmes i Kirken.

Undertegnede tror Ruokanen har rett i sin forståelse av konsildokumentene. I alle fall gir hans redogjørelse en grundig dokumentasjon av denne tolkningen. Som et interessant apropos til den aktuelle religionsdebatt, gjengir et av bokens appendix en interessant diskusjon mellom forfatteren og flere katolske teologer omkring forståelsen av slike dokumenter. Det at konsilet unnlater

å si at andre religioner er gyldige frelsesveier, behøver ikke å innebære en negeasjon av en slik forståelse. Ifølge Rahner la konsilet premissene for en konklusjon det selv ikke trakk. Et konsildokument er åpent i den forstand at det må tolkes og tydes videre. Underforstått: det er vår tids oppgave å føre linjene videre i en mer radikal forståelse av religionene som frelsesveier.

N. R. T.

Thomas A. Tweed, *The American encounter with Buddhism, 1844–1912: Victorian culture and the limits of dissent*, Bloomington: Indiana University Press 1992.

Thomas A. Tweed har med denne boken gitt et interessant bidrag til historien om det buddhistiske nærvær i USA. Dette nærværet begynner ifølge forfatteren i 1844. Det året oversatte og kommenterte Henry David Thoreau et utdrag av Lotussutraen fra fransk. Og samme år åpnet Amerikas første virkelige fagmann på asiatisk språk og religion, Edward Elbridge Salisbury, det første møtet i American Oriental Society med en forelesning om buddhismens historie.

I den første fasen, fram til 1877, var amerikanernes møte med buddhismen preget av ambivalens og usikkerhet. Mange følte seg tiltrukket av buddhismen og studerte den ivrig, men hadde problemer med å forson seg med det fremmede i buddhismen. Ikke minst var det vanskelig å fatte at en religion som stod for tilintetgjørelse av eksistensen, tankene og individet, kunne appellere til så stor del av menneskeheten. Tweed kaller dette for «the seemingly anomaly of Buddhist negation». Sympatisører

forsøkte gjerne å understreke det som forente den med kristne verdier, viste til likhetspunkter mellom Buddha og Jesus, og ønsket å forsonne buddhismen med det de oppfattet som umistelige verdier.

Fra slutten av 1870-årene begynner en ny fase, da en voksende gruppe amerikanere ikke bare følte seg tiltrukket og fascinert, men positivt betraktet seg som buddhister. Mange av disse var i utgangspunktet kritisk til den kulturelle hovedtradisjon, representert ved protestantisk kristendom, og var åpne for alternativer, som f.eks. transcendentalister, rasjonalister og de Tweed kaller «esoterics». Den siste gruppen står for et mangfold av interesser i retning av teosofi, okkultisme og østlig filosofi.

Tweed påviser et interessant fenomen i sin analyse av disse «avvikerne» i amerikansk tradisjon. Ved sin kritiske stilling til den religiøse hovedtradisjon var de «dissenters» som villig gav avkall på troen på en personlig guddom og et udødelig substansielt selv. Men samtidig var de så tydelig «consenters», dvs. at de holdt fast på en rekke grunnverdier som de opplevde som umistelige i den amerikanske tradisjonen: individualismen, optimismen og aktivismen. Deres buddhistiske engasjement ble på en karakteristisk måte farget av disse grunnverdiene.

Tweeds analyse av buddhismens historie i USA frem til 1912 blir derfor ikke bare en fremstilling av buddhistiske idéers vandring, men gir et levende bilde av amerikansk kultur. Som sådan er boken en interessant case study av den gjensidige omformingsprosess som skjer når to religiøse og kulturelle tradisjoner møtes. Tweeds konklusjon når det gjelder

buddhismen frem til 1912, er forholdsvist pessimistisk: buddhismen hadde stor appell de siste tiårene i forrige århundre, men den var såpass annerledes at den aldri helt maktet å slå igjennom. Muligheten for kulturelt avvik var begrenset. Om ikke protestantisk kristendom maktet å holde skansen, så var de amerikanske grunnverdiene så sterke at buddhismens muligheter også var begrenset.

Det kunne være interessant å spørre om det samme gjelder i vår tid, hundre år senere. Uten basis i studier som kan måle seg med Tweeds analyse av forrige århundre, tror jeg nok det er mulig å si at buddhismens muligheter er atskillig større i vår tid, selv om 1960- og 1970-årenes interesse for zen og andre former for klassisk buddhisme er veket for en mer New Age-orientert eksperimentering. Samtidig er det mye som tyder på at engasjementet i buddhismen fremdeles fanges inn av amerikanske grunnverdier. I tillegg til de verdiene Tweed nevner (individualisme, optimisme og aktivisme), kommer en tendens som preger mye av det moderne åndsliv: kommersialismen og seksualfikseringen. Selv buddhismen har problemer med disse tendensene.

Tweeds bok er interessant og velskrevet. Vi trenger flere bøker av denne typen, ikke bare for å forstå buddhismen og østlige religioner, men like mye for å forstå oss selv.

N. R. T.

Håkan Arlebrand, *Det okända: Om okkultism och andlighet i en ny tidsålder*, Örebro: Bokförlaget Libris 1992. NKR 112,–.

Som religions- og historielærer i den videregående skolen har Håkan Arle-

brand sett behovet for dokumentert informasjon om moderne religionsformer. To tidligere bøker om mormonkirken og Jehovas vitner følges nå opp av en meget lesverdig presentasjon av moderne okkultisme.

De fleste populære fremstillinger om okkultismen er i alt for sterk grad preget av skribentenes ståsted: noen skriver for å advare og ender opp med å fortegne okkultismen til det ukjennelige; andre er så opptatt av å vise okkultismens fortrinn at den kritiske sansen svekkes. Arlebrand forsøker ikke å kamufflere sitt kristne ståsted, men gir i boken en balansert presentasjon av okkultismen som kan være nyttig både med tanke på skole og kirke og annen veiledning.

Boken begynner med en bred presentasjon av «Okkultismens verdens-åskådning». På ca. 60 sider får man her en pedagogisk velformet innføring i grunnleggende okkulte forestillinger, knyttet til begreper som skjulte virkeligheter, hemmelig kunnskap, gnostisme, magi, hermetisme, alkemi, kabbala, astrologi osv. Her får man både historiske linjer og en viss begrepsmessig opprydding. Faren ved så klar strukturering av begrepene er at en overser at de i okkultismen ofte brukes om hverandre og av og til synonymt. Men som regel er det nok den motsatte svakheten et større problem: begrepsmessig uklarhet – og her gjør Arlebrand et nyttig arbeid. En mulig begrepsdistinksjon som Arlebrand ikke benytter, er å skille mellom esoterisme og okkultisme, der esoterisme står for den filosofiske overbygning, mens okkultisme står for okkult praksis eller magi. Selv om ordene ofte benyttes om hverandre, kan en slik distinksjon være nyttig, slik bl.a. religionssocio-

logen Edward A. Tiryakian har foreslått. Det svakeste ledd i denne delen er kanskje presentasjonen av hermetismen, som fra renessansen av har spilt en enorm rolle som premisseleverandør for okkulte forestillinger. Undertegnede savner også en bredere presentasjon av østlige impulser i moderne okkultisme.

I bokens andre del får vi på omlag 150 sider en presentasjon av noen av de viktigste okkulte tradisjoner i vår tid: spiritisme, nyhedenskap, okkult medisin, magiske spådomsteknikker, satanisme og en lang rekke bevegelser som er beslektet med eller direkte avhengige av teosofi og antroposofi. Igjen merker man kombinasjonen av pedagogisk tilrettelegging og vel-dokumentert presentasjon. Norske lesere vil være ukjente med enkelte bevegelser og savne andre, men stort sett har Arlebrand gjort et skjønn-somt utvalg de fleste leserne vil ha stor nytte av å sette seg inn i. Kapitlet om magiske spådomsteknikker er svært kort, tatt i betraktning at spådom alltid har vært en av de sentrale motivene i okkultismen. Igjen savner man en bredere presentasjon av det østlige innslag i moderne okkultisme. Arlebrand skriver ofte om psykiske teknikker, men går utenom en grundigere diskusjon av det viktige og vanskelige grenselandet mellom okkultisme og humanistisk psykologi.

På tross av enkelte kritiske spørsmål anbefales Arlebrands bok på det varmeste. En norsk utgave er visstnok planlagt. Den bør bearbeides med tanke på den norske konteksten, og litteraturlisten bør ajourføres slik at svenske oversettelser av okkult litteratur erstattes med originalverkene eller norske oversettelser.

N. R. T.